

УДК 656.615.071.3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПОРТОВОГО ОПЕРАТОРА

Чиж Л.П.

Одеський національний морський університет

Бойко М.О.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Дослідження присвячено систематизації та критичній оцінці існуючих методичних підходів українських та зарубіжних вчених до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, їх переваг та недоліків. Вивчені методологічні принципи побудови системи управління економічною безпекою підприємства. Встановлено можливість застосування розглянутих методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки за окремими складовими для оцінки економічної безпеки специфічних підприємств портової діяльності – портових операторів.

Ключові слова: економічна безпека, методи та моделі, управління, складові економічної безпеки, портовий оператор.

Постановка проблеми. Діяльність підприємств різних форм власності в умовах специфічних ринкових відносин, що характеризуються надзвичайною невизначеністю і непередбачуваністю, вимагає розробки механізму захисту їх економічних інтересів. На багатьох підприємствах немає ефективно функціонуючої системи оцінки економічної безпеки, що істотно знижує ефективність їх функціонування і сталий розвиток. Актуальність названої проблеми підвищується відносно підприємств портової галузі, які реформують свою діяльність згідно Закону України «Про морські порти» [1].

Крім того, підвищення конкурентних умов господарювання підприємств портової галузі вимагає зосередження на забезпеченні економічної безпеки. Аналітичне забезпечення оцінки окремих складових економічної безпеки напряму залежить від визначення існуючих методичних підходів та вибору методів її оцінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження і систематизація методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства представлені в багатьох працях науковців. Зокрема, існуючі підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, їх переваги та недо-

ліки досить детально розглянуті у роботі С.М. Марущак [2], особливості використання окремих методів для різних галузей розглянуті у роботах [3-5], моделі економічного та фінансового аналізу стану використання матеріальних та інтелектуальних ресурсів, як ефективного аналітичного інструментарію, відображено в роботі І.П. Мойсеєнко [6]. Використання моделей прогнозування ймовірності банкрутства фірми (моделі Альтмана, Спрінггейта, Чессера та інші), а також методів аналізу рф обробки сценарію, методів оптимізації, теоретико-ігрових методів і т. ін. пропонується у дослідженнях Л.С. Козак [7]. Завдяки науковим вишукуванням вітчизняних та зарубіжних вчених розроблено велика кількість підходів, методів та моделей формування аналітичних інструментів оцінювання економічної безпеки підприємств, а також різних варіантів їх класифікації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Порівняльний аналіз методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємств дозволив визначити, що наявність різноманітних підходів, з одного боку, створює альтернативність вибору, а з іншого – ускладнює їх застосування в практичній діяльності окремого підприємства. Це пов'язано з тим, що вони є або досить загальни-

ми, не мають прикладного значення, або об'єктом апробації методик, в основному, є промислові підприємства. Крім того, відсутня систематизація у напрямку визначення переліку конкретних показників в розрізі окремих складових.

В той же час вкрай недостатньо досліджень у напрямку формалізації методів оцінки економічної безпеки підприємств портової галузі. Деякі аспекти особливостей забезпечення економічної безпеки підприємств морського транспорту в розрізі підходів до її оцінки розглянуті Н.В. Дубовик

[8]. У роботі Н.В. Ярової [9] розглядається організація та забезпечення економічної безпеки підприємств портової діяльності, як основа підвищення якості та конкурентоспроможності портівих послуг. Проте, все ще не вирішеними залишаються систематизовані теоретичні і практичні аспекти управління економічною безпекою підприємств портової галузі і зокрема портівих операторів.

Мета статті. Основною метою статті є обґрунтування доцільності застосування одного або декількох підходів до визначення рівня економічної

Таблиця 1

Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання

Підхід	Характеристика	Переваги	Недоліки
Індикаторний	узагальнююча оцінка на підставі зіставлення граничних та фактичних значень показників-індикаторів у різних функціональних галузях	дозволяє на основі індикаторів визначити ключовий стан економічної безпеки за рівнями залежно від прояву загроз економічній безпеці для подальшого їх аналізу та вироблення відповідних управлінських рішень	- значна кількість індикаторів; - складність визначення граничних значень; - неврахування змін зовнішнього та внутрішнього середовища; - використання при більш-менш стабільному розвитку підприємства
Економіко-математичний	визначаються основні прями (зворотні) та лінійні (нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами для формування напрямів зміцнення економічної безпеки, різних сценаріїв розвитку підприємства	дозволяє сформувати різні сценарії розвитку підприємства при обґрунтуванні вибору фінансово-економічної стратегії підприємства	- складність розрахунків; - неврахування специфіки функціонування підприємства
Ресурсно-функціональний	визначення на основі оцінки ступеня використання ресурсів суб'єктів господарювання за функціональними складовими економічної безпеки	має комплексний характер та ототожнюється з самою діяльністю підприємства	- розрахунок значної кількості показників є громіздкими; - розрахунок інтегрального показника за допомогою експертних оцінок призводить до зниження точності і достовірності результатів
Система моніторингу	визначення критеріїв оцінки рівня економічної безпеки шляхом виділення її рівнів (максимальний, нормальний, мінімальний, критичний), переліку потенціалів економічної безпеки та загальні моделі її оцінювання	врахування необхідності визначення: - рівня економічної безпеки середньогалузевому рівню або теоретично виправданому значенню; - потенціалу економічної безпеки; - рейтингового оцінювання підприємств	відсутність переліку можливих показників для аналізу
Прибутково-інвестиційний	порівняння обсягу реінвестованого прибутку з обсягом інвестиційних коштів, необхідних для забезпечення економічної безпеки	- простота розрахунків; - невелика кількість вихідних даних	за рахунок визначення величини та динаміки інвестицій не можна повною мірою охарактеризувати рівень економічної безпеки
Програмно-цільовий	аналіз проблем і цілей та поєднання різноманітних заходів і ресурсів на вирішення однієї проблеми, досягнення однієї загальної мети (попередньо деталізованої і структурованої на базі методів аналізу цілей)	дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, дослідницької області	- знаходиться під впливом суб'єктивної думки професіоналів-експертів; - використання прийомів математичного аналізу, ускладнює його застосування у практичній діяльності підприємств
Показники рентабельності	визначення рівня економічної безпеки за найбільш значущими показниками рентабельності активів, власних засобів та реалізації продукції	є самим доступним для розрахунків і зрозумілим для користувачів	показники рентабельності не дозволяють комплексно оцінити рівень економічної безпеки
Багатомірні статистичні моделі для оцінки ризику банкрутства	включають методи прогнозування банкрутства, які переважно зводяться до виявлення симптомів фінансової кризи підприємства	дозволяють завчасно виявити ознаки фінансової кризи підприємства	- значно обмежують сутність економічної безпеки; - не враховують галузеві особливості підприємств
Фінансовий підхід	оснований на оцінці фінансового стану	- використовує доступну інформаційну базу – фінансову звітність; - результат визначається на підставі комплексного показника	досить опосередковано характеризує рівень економічної безпеки підприємства

Джерело: складено авторами з використанням [2-7, 10]

безпеки та розроблення аналітичних інструментів його оцінювання для портових операторів на засадах узагальнення та критичного оцінювання існуючих методичних рекомендацій фахівців та результатів власних досліджень.

Викладення основного матеріалу. Систематизація визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням існуючих методичних підходів представлено у табл. 1.

Порівняльна оцінка методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання показує, що незважаючи на накопичені теоретичні дослідження та практичний досвід немає єдиного підходу до обґрунтування вибору певного підходу для оцінювання рівня економічної безпеки окремого підприємства.

З нашої точки зору, основним критерієм оцінки рівня економічної безпеки підприємства повинен бути комплексний підхід, що охоплює всі ланки функціонування конкретного суб'єкта господарювання. Крім того, не має необхідності, та й швидше за все, можливості, створити універсальний підхід до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, тому що підприємства відрізняються галузевими особливостями, виробничим потенціалом, кваліфікацією кадрів, ринковими взаємозалежностями, станом конкурентного середовища і т. ін.

Головне дотримуватися основних методологічних принципів при побудові системи управління економічною безпекою підприємства, а саме:

- принцип законності – здійснення діяльності системи із застосуванням тільки дозволених законодавством України методів і засобів забезпечення безпеки;

- принцип комплексності – здійснення діяльності системи із протидії загрозам і ризикам на основі розробленої на підприємстві стратегії безпеки, тактичних і оперативних планів із залученням усіх наявних фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів;

- принцип своєчасності – негайна реакція системи безпеки на підприємстві на виникаючі загрози і ризики. Пріоритет віддається запобіжним діям з метою недопущення реалізації потенційно можливих загроз;

- принцип безперервності – діяльність системи безпеки підприємства повинна носити безперервний характер;

- принцип постійного удосконалювання системи управління економічною безпекою на базі впровадження інновацій, використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері безпеки;

- принцип спеціалізації та професіоналізму – передбачає високий професійний рівень, освіту і спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки фахівців із системи безпеки підприємства;

- принцип комерційної таємниці і гласності – система безпеки має працювати гласно. Керівники організації й усіх її структурних підрозділів, а також персонал повинні постійно інформуватися фахівцями служби безпеки про загрози і ризики й одержувати рекомендації із протидії їм. В окремих випадках діяльність із забезпечення безпеки може носити конспіративний характер [11-13].

Дослідження у напрямку визначення та систематизації існуючих методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства з метою відокремлення можливих для застосування на підприємствах портової діяльності по окремих складових дозволило визначити наступне.

Використання індикаторного підходу, як узагальнюючої оцінки економічної безпеки на підставі зіставлення граничних та фактичних значень показників-індикаторів у різних функціональних галузях, найбільш доцільно по наступним складовим економічної безпеки: фінансова, політико-правова, інвестиційна. Враховуючи, що даний підхід включає оцінку таких показників як показники рентабельності, фінансової стійкості та ліквідності саме оцінка співвідношень прибутку, окремих статей балансу дозволяє оцінити ефективність діяльності будь-якого підприємства, не залежно від галузі діяльності. Для підприємств портової діяльності в розрізі фінансової складової слід відокремити коефіцієнт співвідношення платежів за користування терміналу та чистого прибутку.

З позиції оцінки фінансової, техніко-технологічної, інвестиційної та екологічної складових доцільно, на наш погляд, використовувати економіко-математичний підхід, який дозволяє оцінити техніко-технологічну складову портового оператора, а саме рівень завантаження терміналу, коефіцієнту використання кранів за вантажопідйомністю, коефіцієнту використання крана протягом року, частку транзитних вантажів в структурі вантажообігу і т. ін. Як традиційні коефіцієнти, які можуть використовуватися для будь-якого підприємства, можливо виділити коефіцієнт придатності основних засобів та частку ринку.

Враховуючи специфіку діяльності портових операторів особливого значення набуває використання ресурсно-функціонального підходу з метою оцінки екологічної складової для розрахунку коефіцієнту витрат на захист довкілля та рівня захисту навколишнього середовища, що є актуальним для та використання рухомих засобів (автомобілів, морських та річкових суден), пального різних видів нафтопродуктів, а також стаціонарних об'єктів матеріально-технічного забезпечення (склади пально-мастильних матеріалів, заправні станції, станцій технічного обслуговування, майстерні тощо).

Перелік показників, який використовується для визначення рівня економічної безпеки в прибутково-інвестиційному підході є досить загальним та може використовуватися всіма підприємствами, не залежно від галузевих особливостей діяльності. Однак, при оцінці вартості майна, переданого у концесію, оцінці ризиків, що виникають у результаті передачі майна та створенням підприємств портової діяльності за участю іноземних партнерів, що є надзвичайно важливим в сучасному періоді для портових операторів, даний підхід потребує визначення специфічних обліково-аналітичних характеристик, які можна отримати за допомогою даного методу.

Методичний підхід, заснований на системі моніторингу має практичне значення з позиції контролю та накопичення, систематизації даних про можливі небезпеки та загрози.

Використання програмно-цілового підходу є найбільш ефективним для оцінки фінансової,

**Використання методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки
портового оператора**

Підхід	Складова економічної безпеки							
	Фінансова	Управлінська	Політико-правова	Соціально-кадрова	Інформаційна	Техніко-технологічна	Інвестиційна	Екологічна
Індикаторний	+	+	+	+	+	+	+	+
Економіко-математичний	+	-	-	-	-	+	+	+
Ресурсно-функціональний	+	+	+	+	+	+	+	+
Прибутково-інвестиційний	-	-	-	-	-	-	+	-
Система моніторингу	+	+	+	+	+	+	+	+
Програмно-цільовий	+	+	-	+	+	+	+	-
Показники рентабельності	+	-	-	-	+	+	+	-
Багатомірні статистичні моделі для оцінки ризику банкрутства	+	-	-	-	-	-	-	-
Фінансовий підхід	+	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: розроблено авторами

управлінської, соціально-кадрової, інформаційної, техніко-технологічної та інвестиційної складових.

Досить обмеженим є використання підходу, що ґрунтується на показниках рентабельності, тому виділення даного підходу, як окремого, є нераціональним.

Використання підходу на базі багатомірних статистичних моделей для оцінки ризику банкрутства та фінансового підходу можливе для оцінки фінансової складової економічної безпеки. Так, «багатофакторна модель дослідження чутливості дозволить виявляти критичні фактори або критичні групи факторів, управління якими з метою зменшення їх впливу на критерій ефективності плану (проекту) сприятиме підвищенню рівня фінансово-економічної безпеки підприємств портової діяльності» [14, с. 114].

Можливості використання того чи іншого підходу до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання визначаються також змістом складових економічної безпеки підприємства. Існують різні точки зору авторів на складові економічної безпеки підприємства [15-18]. В рамках даної роботи будемо використовувати складові економічної безпеки портового оператора, які приводяться в роботі [19].

Узагальнення таких думок дозволяє виділити вісім основних методичних підходів для портового оператора в розрізі окремих складових економічної безпеки (табл. 2).

Таким чином, огляд існуючих підходів до оцінки економічної безпеки підприємства дозволив визначити, що для кожної складової може бути ви-

користано окремий методичний підхід. Найбільш узагальнюючим є індикаторний, ресурсно-функціональний підхід та система моніторингу. При цьому слід підкреслити, що для підприємств портової діяльності відсутній систематизований перелік індикаторів та їх рекомендованих порогових значень для оцінки економічної безпеки. Досить перспективним є використання ресурсно-функціонального підходу, але даний підхід передбачає збір значної кількості інформації, а її статистична обробка ускладнюється у зв'язку з необхідністю математичної формалізації. Система моніторингу може носити допоміжний характер.

Висновки та пропозиції. Вибір підходу щодо побудови системи управління економічної безпекою портового оператора не є самоціллю, а важливим елементом формування цілісної концепції економічної безпеки, яка включає систему об'єктів, суб'єктів, організацію мір, шляхів забезпечення економічної безпеки на різних етапах і рівнях виробничо-фінансової діяльності.

Дослідження доказали доцільність комплексного застосування декількох підходів до визначення рівня економічної безпеки діяльності портових операторів. Тільки так можна забезпечити можливість впровадження мір по попередженню та нейтралізації різних загроз, щоб захистити економічні інтереси підприємства і не допустити збиток в розмірах, вище критичної межі.

Насамперед необхідно зосередити зусилля по вибору систематизованого переліку індикаторів та їх порогових значень для оцінки економічної безпеки портових операторів.

Список літератури:

1. Закон України «Про морські порти України» із змінами від 04.07.2013 р. № 406-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4709-17.2>.
2. Марущак С.М. Проблеми застосування існуючих методик оцінки економічної безпеки діяльності підприємства [Текст] / С.М. Марущак // Наукові праці. Економіка. – 2010. – Вип. 132. – Том 145. – С. 115-119.
3. Мацеха Д.С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості [Текст] / Д.С. Мацеха // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1 (48). – С. 128-133.
4. Шляга О.В. Аналіз підходів до оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства [Текст] / О.В.Шляга, О.І. Степанчук // Економічний вісник запорізької державної інженерної академії, 2014. – Вип. 8. – С. 37-42.
5. Штангрет А.М. Моделювання загроз для економічної безпеки підприємств авіаційної галузі [Текст] / А.М. Штангрет // Ефективна економіка, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua.
6. Мойсеєнко І.П. Моделі аналізу економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мойсеєнко, М.Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10 (112). – С. 64-73.

7. Козак Л.С. Теоретичне обґрунтування та оцінка рівня економічної безпеки підприємства в системі антикризового управління / Л.С. Козак, О.В. Федорук // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2010. – № 2. – Т. 1. – С. 68-72.
8. Дубовик Н.В. Особенности обеспечения экономической безопасности пред-приятий морского транспорта / Н.В. Дубовик // Развитие методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса, 2009. – Вип. 32. – С. 21-40.
9. Яровая Н.В. Организация экономической безопасности предприятий портовой деятельности [Текст] / Н.В. Яровая, Е.С. Омельчук // Развитие методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса: ОНМУ, 2010. – № 31. – С. 92-114.
10. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
11. Управління фінансово-економічною безпекою: навч. посіб. / [Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. та ін.]. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 480 с.
12. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности) / В.П. Мак-Мак. – М.: Мир безопасности, 1999. – 65 с.
13. Молдавандцев А.А. Комплексная система обеспечения экономической без-опасности предприятия [Электронный ресурс] / А.А. Молдавандцев. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=118592>.
14. Ширяева Л.В. Фінансові аспекти діагностики економічної безпеки підприємств портової галузі: монографія [Текст] / Л.В. Ширяева, Л.П. Чиж, О.І. Шумлянська та ін. – Одеса: ІНТЕРПРІНТ, 2015. – 174 с.
15. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
16. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К.: вид-во КВПЦ, 2009. – 464 с.
17. Манцуров І.Г. Побудова ієрархічної структури складових економічної безпеки підприємств [Електронний ресурс] / І.Г. Манцуров, О.В. Нусінова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=680>.
18. Ильяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке [Текст] / С. И. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
19. Бойко М.О. Оцінка показників ефективності управління економічною безпекою портового оператора / М.О. Бойко // East European Scientific Journal. – 2016. – № 3 (7). – С.10-14.

Чиж Л.П.

Одесский национальный морской университет

Бойко М.А.

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований
Национальной академии наук Украины

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПОРТОВОГО ОПЕРАТОРА

Аннотация

Исследование посвящено систематизации и критической оценке существующих методических подходов украинских и зарубежных ученых по определению уровня экономической безопасности субъектов хозяйствования, их преимуществ и недостатков. Изучены методологические принципы построения системы управления экономической безопасностью предприятия. Установлена возможность применения рассмотренных методических подходов к определению уровня экономической безопасности по отдельным составляющим для оценки экономической безопасности специфических предприятий портовой деятельности – портовых операторов.

Ключевые слова: экономическая безопасность, методы и модели, управление, составляющие экономической безопасности, портовый оператор.

Chizh L.P.

Odessa National Maritime University

Boiko M.O.

Institute of Market Problems and Economical & Ecological Researches
of the National Academy of Sciences of Ukraine

FEATURES OF FORMATION MANAGEMENT SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF PORT OPERATOR

Summary

Research is devoted to the systematization and critical assessment of the existing methodological approaches of Ukrainian and foreign scientists to determine the level of economic security of business entities, their advantages and disadvantages. Studied the methodological principles of the management of economic security. Established the possibility of the considered methodological approaches to determining the level of economic security for the individual components to assess the economic security of specific business activities of the port – the port operators.

Keywords: economic security, methods and models, management, components of economic security, port operator.